

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са VIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25.-26. X. 2013)

Књига I

ВИШЕЗНАЧНОСТ У ЈЕЗИКУ

Крагујевац, 2014.

Софија Милорадовић, Београд¹
Драгана Вељковић, Ниш

СКЀНИ ЦЕДЀЛО С РЀЗБЃЈА! ВИШЕЗНАЧНОСТ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ЛЕКСИКЕ И МЕХАНИЗМИ ЊЕНОГ ОСТВАРИВАЊА

Вишезначност дијалекатске лексике и механизми њеног остваривања представљени су на основу избора из грађе дате у дијалекатским речницима са призренско-тимочког и косовско-ресавског говорног подручја. У раду смо покушали да представимо *профил* појединих лексема које су у одабраним речницима представљене као вишезначне, пре свега с обзиром на врсту речи којој припадају и на сферу њихове употребе, као и *профил* њихових лексикографских дефиниција. Такође, учињен је и покушај да се на примерима издвојеним из предоченог корпуса утврди присуство двају типова полисемије – радијалне и ланчане, као и заступљеност механизма настајања секундарних значења дијалекатских лексема.

Кључне речи: вишезначност, дијалекатска лексика, призренско-тимочки и косовско-ресавски говори, лексикографска дефиниција, механизми остваривања вишезначности

Уводне напомене

У Тимоку је *љуљћа* – љуљашка у којој се нија и спава детенце, али се тако именује и судбина која му је одређена, намењена (Тимок 2008: 392), при чему се намах присећамо и народне изреке *како ше заљуља, иако ше закоија*, која се управо тиче предодређености као „обавезног детерминатора” свачије судбине. У Јабланици *снове* жена која за разбојем навија основу за ткање, али једнако *снове* и момак који по селу тумара дангубећи (Јабланица 2005: 368), и чије бесциљно кретање подсећа на *совељку* коју вешта рука *проишње* кроз основу за ткање тамо-амо. У српским народним говорима *цедило* је, уз извесне фонетске варијације, углавном познато као ‘крпа за цеђење млека’, па је тако и у говорима северне Метохије, где *цедјло* бива и платнена крпа којом се завија отвор каце (Северна Метохија 2012: 661). Питање које се оправдано јавља након прочитаног првог дела наслова овога текста – зашто *цедило* стоји на разбоју, тј. на дрвеној направи за ткање, разрешава се након читања секундарних значења датих уз одредницу *рѣзбоју* у *Речнику говора северне Метохије*, одакле сазнајемо да се овом речју у тим српским крајевима могу именовати и носеће греде у кровној конструкцији (уз напомену да се те греде именују и речју *стол’ица*, чије је примарно значење исто као у стандардном идиому), али и ‘правоугаони рам од летвица са ексери-ма на спојевима; служи као држач газе кроз коју се цеди’, чије је пак прво име – *цедјл’ка* (Исто: 513, 582, 661).

¹ sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

Овај текст је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектологика истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Верујемо да су претходни наводи довољни да оправдају нашу потребу скретања пажње струци на вишезначност речи у српским народним говорима и на начин представљања полисемантичких структура датих лексема у дијалекатским речницима. Будући да у литератури досад није било посебних ауторских радова посвећених вишезначности дијалекатске лексике српскога језика,² а да је за ову прилику начињен ограничен избор грађе из речника са призренско-тимочког (даље П-Т) и косовско-ресавског (даље К-Р) дијалекатског подручја, наш рад може имати само карактер претходне напомене, односно, он представља покушај да се на најопштијем плану прикажу место и значај ове појаве у дијалекатским идиомима, те да се на примерима издвојеним из предоченог корпуса утврди присуство двају типова полисемије – радијалне и ланчане, као и заступљеност механизма настајања секундарних значења дијалекатских лексема, али и да се представи *профил* појединих лексема које су у одабраним речницима представљене као вишезначне, пре свега с обзиром на врсту речи којој припадају и на сферу њихове употребе, као и *профил* њихових лексикографских дефиниција, при чему смо у вези са последњим реченим – уз напомену да то не чинимо са позиције некога ко поседује лексикографско искуство – покушали свратити пажњу и на извесне проблеме који се очитују у лексикографској обради вишезначних дијалекатских лексема.

Темељи много чега у нашој филологији, па и темељи дијалекатске лексикографије, постављени су, на изванредан начин, првим издањем Вуковог Рјечника из 1818. године. Уз постављање на посебно место Елезовићевог *Речника косовско-мешоховског дијалекта* (1932), тек су се знатно доцније, осамдесетих година прошлога века, претежно међу корицама *Српског дијалектолошког зборника* почели налазити и драгоцени речници „лексикографа аматера” (нпр. правника, агронома), углавном са призренско-тимочког дијалекатског подручја. Ређе су се у почетку тога приметног посла желели прихватити стручњаци, али потом смо и од лингвиста добили неколико изузетно вредних дијалекатских речника са различитих подручја, па тако и два везана за П-Т и К-Р терен – *Речник говора јабланичког краја*, аутора Радмиле Жугић (2005), и *Речник говора северне Мешохије*, аутора Милете Букумирића (2012), који има готово реликвијарни статус.

Грађа која представља корпус за овај текст потиче, као што је већ напоменуто, са терена П-Т и К-Р народних говора. Из досад објављених дијалекатских речника преузимање су оригиналне значењске дефиниције, за ову прилику без улажења у питања адекватности лексикографског интерпретирања семантичког садржаја датих лексема. Грађа је прикупљена из једанаест српских дијалекатских речника, уз напомену да су аутори за Каменицу код Ниша и Црну Реку у источној Србији објавили и веома богате додатке првим издањима својих речника, док је дијалекатска лексика Тимока такође објављена у два дела, али и као посебна, изузетно обимна публикација након двадесет година од првог издања.

Већина прегледаних речника показује, а често се то и експлицитно у предговору каже, да је намера аутора да укаже на диференцијалну лексику у одређеном дијалекатском идиому, насталом као последица територијалног раслојавања језика, односно, на њену различитост – како у односу на стандардни српски је-

2 У међувремену је објављен рад колеге Николе Рамића, који је и један од уредника *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (даље *Речник САНУ*), у коме се такође наводи да „док су дијалекатски речници, различито конципирани и неједнаког обухвата лексичке масе локалних идиома, данас све бројнији, дијалекатска лексикологија, осим ријетких прилога, такву лексикографију не прати на одговарајући начин” (Рамић 2013: 315, нап. 1).

зик, пре свега, тако и у односу на друге српске народне говоре. Знатно ређе аутор у предговору свога речника наглашава да он није диференцијалан, као што то стоји у *Речнику говора северне Метихије*, и додаје да „садржи позамашан број речи познатог значења” (Букумирић 2012: 7). Диференцијалност је важна одлика дијалекатских речника са П-Т и К-Р говорног подручја, а чини се да је то једна од кључних рестриктивних особина у успостављању полисемантичких облика лексема у различитим говорним идиомима ових дијалекатских целина. Кажемо рестриктивних, јер се намеће утисак да полисемија не заузима тако значајно место у анализираним речницима, будући да и оне вишезначне лексеме које су регистроване најчешће имају по два значења, док се лексеме са три и више значења појављују знатно ређе. Примера за полисемију готово да и нема једино у *Речнику народног говора у Црној Реци* и у *Лужничком речнику*, будући да њихови аутори безмало редовно дају само по једно, диференцијално значење забележених лексема. Диференцијални карактер речника оставља читаоцу и(ли) кориснику сталну, и то троструку дилему: да ли значење које у речнику није наведено заправо није ни било познато саговорницима на терену, да ли оно пак само није забележено у датом народном говору, или је сакупљач сматрао да га као (готово) истоветно ономе које нам је познато из књижевног језика није потребно наводити у речнику.

Основни разлог за појаву полисемије у језику Рајна Драгићевић налази у „чињеници да је око нас знатно више предмета и појава него лексема за њих. Када би свака ствар око нас имала засебан назив, не бисмо могли да се споразумевамо, јер не бисмо могли да запамтимо све лексеме” (Драгићевић 2010, 130). Полисемија је, уз деривацију, један од двају кључних механизма којима се служимо да означимо ону појаву у језику за коју не постоји ознака. „Прво се успостави логичка веза између предмета који треба именовати с неким другим предметом који има засебну реч, а затим се назив предмета с именом преноси на предмет без имена”. (Исто, 131). Важно је овде дати и следећу напомену: при истраживању дијалекатске семантике, а најпре при „отображени е е в диалектних словарях отграничение омонимии от полисемии представляет наибольшее затруднение”, уз додатак да „неработанность этимологии большинства диалектных слов осложняет решение вопросов тождества слова, разграничение полисемии и омонимии” (Сорокољетов, Кузњецова 2010: 185–186), те стога треба обратити пажњу на семантичку кохезију и деривациони систем значења одређене лексеме (Гортан Премк 1997: 151).

Одлучујући се за ову тему, пошли смо од претпоставке да су и разлози за појаву дијалекатске полисемије, као и механизми њеног остваривања у народним говорима, истоветни или готово истоветни са онима који се могу препознати у стандардном српском језику. При свему, треба имати на уму да је „идиоматске карактеристике дијалекта које су из сфере лексике у односу на такве карактеристике из других сфера језичкога система теже идентификовати, због особине лексикона да је отворен систем подложен непрестаној промјенљивости, и због ширине и неодређености граница кодификације лексичке норме” (Рамић 2013: 316). У наставку рада биће речи о типовима полисемије и механизмима њеног остваривања у П-Т и К-Р говорима, док ће се анализа заснивати на издвојеним примерима из већ поменутих речника. Намера нам је да овим прелиминарним, посве ограниченим истраживањем, те представљањем његових резултата, подстакнемо свеобухватнија и минуциознија истраживања, тиме и са утемељенијим закључцима, на корпусу који би представљала целокупна грађа са П-Т и К-Р го-

ворног подручја, а потом и грађа из десетак речника са терена других српских дијалеката, из бројних термилошких збирки речи и пребогатих збирки народних умотворина, превасходно са П-Т терена, при чему би се посебна студија могла сачинити само на основу материјала објављеног у оквиру десет свезака *Речника српских џовора Војводине* (у издању Матице српске, а под редакторством Драгољуба Петровића).

1. Полисемантична структура лексема у речницима П-Т и К-Р дијалекта

Под полисемантичком структуром једне лексеме подразумева се скуп свих њених значења, односно – примарно или основно значење лексеме и њена секундарна значења. Иако се у раду нећемо бавити начинима лексикографске обраде лексичких јединица у дијалекатским речницима, осврнућемо се накратко на ово значајно питање (не)означавања примарног и секундарног (/ секундарних) значења лексеме. У неким дијалекатским речницима, наиме, понекад је веома тешко утврдити које значење треба сматрати примарним, а која су значења секундарна, будући да састављачи почесто само набрајају значења лексема, без означавања основног, макар као значења под редним бројем један. Потом, и у вези с претходним – не среће се превише често, но не треба сметнути са ума, да примарно значење једне речи у неком народном говору не мора бити истоветно са оним у стандардном језику, особито код старијих говорника (на пример, у северној Метохији се као *прџцеп* именује део запрежних воловских кола, а основно значење глагола *л'ицкаш* је 'јести споро, без апетита'; уп. и значења речи *нишан* у лесковачком говору, наведена даље у тексту), што је од нарочитог значаја при разматрању вишезначности неке лексеме.

Тако, за лексему *шойка*, забележену у *Речнику џовора јужне Србије*, налазимо три значења, сва три мотивисана метафоричком асоцијацијом по облику, а да ни за једно од њих не можемо са сигурношћу рећи да је примарно у односу на друга два:

топка 1. врста округле крушке, која се бере у касну јесен. Ставља се у воду, која је претходно проврела и мало засољена, а једе зими. 2. сноп кукурузовине 3. лопта од волујске длаке, коју дечаци употребљавају у игри (Врање 2008: 402).

Или лексема *пупулица*, код које је, верујемо, примарно значење оно које је наведено под редним бројем два:

пупулица 1. главица на чиоди 2. пупољак цвета (Црна Трава 2010: 779).

Особито је занимљива лексема *нишан*, код које је такође тешко на основу редоследа побројаних значења утврдити које је примарно:

нишан 1. прошевина 2. мета 3. свадбена јабука на младиној кући која се обара пре преузимања младе 4. лазаричка залога за учешће у приредби (Лесковац 1992: 246).

Сличних примера у дијалекатским речницима има доста, али смо, изабравши ова три, желели да на једноставан начин само укажемо на проблем који није увек од значаја, мада је приликом тумачења вишезначности итекако релевантан. Вероватније је чак да је у питању непридржавање лексикографске норме него неразликовање примарног значења лексеме од приписаних јој секундарних, чему свакако доприноси чињеница да је већина аутора дијалекатских речника без филолошког образовања, мада не смемо заборавити да су односи међу различитим семантичким реализацијама често толико комплексни да и школованим лекси-

кографима није једноставно да их у речницима класификују. Дакле, при указивању на ову врсту проблема мора се узети у обзир чињеница да „сложност развита семантики диалектних слов, наличие различних семантичких переходов, переливов, оттенков, возможность самых парадоксальных путей семантической истории слова безусловно затрудняют разработку семантики диалектных слов”, и управо у огледима из руске дијалекатске лексикографије набројан је читав низ проблема које треба решити, а од којих непосредно зависи „выбор написани заглавного слова в диалектном словаре” (Сорокољетов, Кузнецова 2010: 185, 187).

1.1. Радијална и ланчана полисемија у речницима

Значај утврђивања примарног значења лексема, пре свега када је у питању исправно представљање полисемантичке структуре једне лексема у неком речнику, огледа се најпре у томе што секундарна значења произилазе из њега, а то је управо и критеријум за утврђивање типова полисемије – радијалне, ланчане или радијално-ланчане, у конкретној полисемантичкој структури. Код радијалне полисемије сва секундарна значења извиру из примарног, док код ланчане полисемије секундарно значење настаје из примарног, а из њега пак терцијарно итд. Будући да ланчана полисемија није особито продуктивна у језику, овај тип се често укршта са радијалним, па тако настаје радијално-ланчана полисемија.³ И управо овде наилазимо на потешкоће приликом евентуалног утврђивања типа полисемије код појединих полисемантичких структура у дијалекатским речницима, које пре свега проистичу из потешкоћа утврђивања примарног значења лексема. Утисак је, ипак, да је у П-Т и К-Р дијалекатским речницима присутнија радијална полисемија, док је примера за радијално-ланчани тип мање, мада за ову прилику о прецизнијим статистичким подацима не може бити речи. У наставку наводимо неколико дијалекатских примера за сва три типа полисемије.

а) Радијална полисемија

капáк 1. дрвени поклопац за неки отвор 2. вратанца висине до једног метра испред врата на сеоским кућама 3. вратанца 4. прозорче на воденици 5. глинен поклопац на казану (Црна Трава 2010: 354)

чатáл 1. (тур. çatal – рачва) рачваста и дебља грана 2. рачвасто дрво од три дела за које се закачи алка фалогe приликом поткивања волова 3. корен зуба (Врање 2008: 448)

б) Ланчана полисемија

пазáр 1. пијаца 2. пијачни дан 3. купопродаја, трговање 4. новац од пазара (Црна Трава 2010: 625)

в) Радијално-ланчана полисемија

љуљáћа 1. љуљашка од тканине у којој спавају и у којој се носе сеоска деца 2. љуљашка која се о Покладама, а и иначе, везује за јаку грану великог дрвета, на којој се љуљају момци и девојке 3. примитивни жичани мост преко реке који се јако љуља док се преко њега иде 4. судбина (Тимок 2008: 392)

³ Дато према Драгићевић 2010: 133.

Ћитка 1. кита цвећа 2. цвет у коси девојке или жене 3. усамљено глуместо⁴ дрво на неком узвишењу, по чему и брдо добија назив 4. прамен дуже длаци изнад коњских копита и место где те длаци расту 5. ковани новац који младожења да невести на прошевини 6. прошевина, веридба 7. свадбена свечаност која се обавља неколико дана после веридбе а пре венчања, када се обе стране међусобно дарују (Тимок 2008: 839)

1.2. Полисемија појединих врста речи у речницима

У прегледаним речницима вишезначне су именице, придеви и глаголи, док се код других врста речи може јавити више значења, али најчешће у тим примерима не може бити речи о вишезначности. Тако, на пример, значења прилога *млого* и *малко*, којих има по пет у *Тимочком дијалекатском речнику* (Тимок 2008: 398, 416),⁵ пре би се могла објаснити платисемијом, односно широкозначношћу, него полисемијом. То исто важило би и за речцу *еве* у *Речнику говора јабланичког краја*, за коју је такође забележено пет значења,⁶ или за узвик *леле* који има три значења у *Црношравском речнику*⁷, али се ниједно од њих не би могло тумачити вишезначношћу. Важно је истаћи да су у свим речницима заступљени глаголи са више значења, а поједини, попут *Речника говора јабланичког краја* и *Тимочког дијалекатског речника*, посебно се издвајају по забележеном богатству глаголских вишезначних речи. Именице су, очекивано, најзаступљеније, док је вишезначних глагола и придева знатно мање. Приликом издвајања примера за ове врсте речи, које ћемо у наставку навести, водили смо рачуна да то буду примери којима је састављач приписао велики број значења.

а) Именице

вѣтел 1. љуљашка 2. справа за мотање пређе 3. пинтерске дуге на сушењу 4. греда за љуљање 5. покретна греда на уским прелазима (мостићима и др.) за спречавање возила (Лесковац 1992: 56)

клѣчка 1. палидрвце 2. ситан и танак комадић дрвета 3. дрво које се ставља стоци у уста кад се преједо 4. дрво којим се спутавају ноге стоци да не би бегала 5. плѣсната кост средње величине 6. пакост, подвала 7. нарочит ударац прстом по глави 8. в. јадац (Тимок 2008: 333)

пол'ица 1. на зиду причвршћена даска у водоравном положају која служи за држање предмета 2. летвица причвршћена на горњој страни мотавила 3. доњи део јарма 4. покривач у виду стрехе на дворишној огради од прућа (Северна Метохија 2012: 450–451)

4 Придев *глумес*, *-ша*, *-ио* у Тимоку значи 'који је густ и лоптастог изгледа'.

5 Уп. нпр. следећа наведена значења лексеме *малко*: 1. у незнатној количини, недовољно (супр. од *млого*) 2. у извесној мери, донекле (нпр. *малко шашиут*) 3. кратко време 4. умало, готово, скоро 5. за појачавање исказа уз *млого* (*Да ти не буде малко млого?*) (Тимок 2008: 398).

6 Уп. следећа наведена значења речце *евѣ*: 1. за упућивање на некога или нешто што је у близини лица коме се говори 2. за истицање да се неко или нешто, обично изненада, неочекивано појављује, долази, наступа и сл. 3. кад се некоме нешто даје 4. за упућивање на неку радњу, околности и сл. 5. за истицање да нешто што је почело траје до момента говорења (Јабланица 2005: 82).

7 Уп. следећа наведена значења узвика *лѣле*: 1. за изражавање бола, туге, жалости 2. при изненађењу, чуђењу 3. у претњи, опомени (Црна Трава 2010: 419).

б) Придеви

јак 1. снажан 2. имућан 3. који има довољно састојака које узимају биљке, набујбрен 4. са већим процентом влаге, недовољно осушен (о кабастој сточној храни) (Северна Метохија 2012: 218)

мазан 1. лукав 2. углађен 3. гладак (Лесковац 1992: 206)

оштар 1. који је оштар (о сечиву) 2. који је шиљат 3. који је строг, прек 4. који је груб, рапав 5. који нагло заокреће, скреће 6. веома хладан (Тимок 2008: 538)

У вези са претходно наведеним примерима морамо се осврнути на питање особитог типа полисемантичких структура, о чему је прва писала И. Грицкат, назвавши *илајтисемијом* онај однос међу значењима једне лексеме „када ни из синхронијске ни из дијахронијске перспективе није могуће утврдити које је значење примарно и када су из једног значења настајала друга” (дато према Драгићевић 2007: 185). Семантичку уопштеност и апстрактност код придева Р. Драгићевић управо прати на примеру придева *јак*, наводећи да синтагме као што су *јак човек*, *јака воља*, *јак мошор*, *јак већар*, *јако вино* итд. и њихова значења „повезује та основна представа придева *јак*. Она се односи на изражен интензитет” (Драгићевић 2007: 184). Ипак, овде треба скренути пажњу на следеће: неспорно је физичко искуство као полазна тачка у метафоризацији (пренос типа *особина предмета* → *особина човека*), али је уистину основна представа која се везује за одређени придев подједнако садржана и у синтагми *оштар нож* и *оштар већар*, па и *оштар човек* (зато се и може рећи да је ваздух тако хладан да *сече*, *брија*, или пак да је неко некога *пресекао погледом*), и у синтагми *јака земља* и *јак газда* (чак понеки човек може бити и *јак као земља*) итд. Заправо, разликују се само „последници”, носиоци те тзв. основне представе. С друге стране, када се придевском речју *оштар* именује и оштар, и шиљат, и храпав предмет, ту је свакако на делу полисемија.

в) Глаголи

лидне 1. залепрша, лепршне 2. одлети, изгуби се – „Зачао ми лидну од памет” 3. пропадне (на изборима, буде смењен, отпуштен и сл.) 4. прелети погледом 5. у тренутку избаци редак измет 6. пирне ветрић 7. баци, добаци нешто што ће залепршати 8. нехотице попије више него што је потребно 9. сипа више него што је намеравао (Тимок 2008: 382)

прекарам 1. сврш. превести, претерати што (колима) 2. претерати (у нечему) 3. провести, проживети (године, живот) 4. претурити (преко главе), доживети 5. умрети (Пирот 1987: 124).

тегли 1. вуче кола 2. вуче кога за руку 3. вуче неки терет по земљи 4. вуче димњак 5. наклоњен је коме 6. вуче димове док пуши 7. сиса (о детету или младој животињи) 8. једе неку жилаву храну коју држи у руци и откида зубима 9. мери, има тежину 10. може да измери справа за мерење 11. изазива, чика (Тимок 2008: 807)

Издајамо овде још три примера из *Речника говора јабланичког краја*, веома богатог вишезначним глаголским лексемама:

измѣстим 1. измажем, замажем 2. обојим, офарбам (Јабланица 2005: 127)

нажмијем се 1. довољно одремам, надремам се 2. фиг. проведем много времена на једном месту (Јабланица 2005: 213)

снoвѐм 1. навијам основу за ткање, снујем 2. експр. идем тамо-амо, мотам се, тумарам (Јабланица 2005: 368).

2. Механизми остваривања полисемије у речницима П-Т и К-Р дијалекта

Као и у стандардном језику, основни механизми остваривања полисемије у дијалектима бивају метафора, метонимија и синегдоха.⁸ Полисемантичност је заправо, према речима Даринке Гортан Премк, „последица богатства основног семантичког садржаја”, тј. његових елемената, који пак индукују „асоцијације које омогућавају развитак нових семантичких реализација једне лексеме. А да би се ова индукција реализовала потребно је појављивање, употреба лексеме у новој комуникацијској ситуацији, у новом, друкчијем контексту односно у посебној семантичкој позицији” (Гортан Премк 1997: 42). Када су у питању лексеме у дијалекатским речницима, непостојање контекста (или његова недовољна репрезентативност) и семантичких детерминатора код појединих одредница отежава у значајној мери прецизнију и веродостојнију анализу метафоричких асоцијација, а анализу примера којима се репрезентују метонимија и синегдоха готово да у потпуности онемогућава. У даљем тексту ћемо на основу одабране грађе из речника, у мери у којој је то могуће, показати како функционишу ови основни механизми за настајање нових значења у П-Т и К-Р говорима. Напомињемо да смо код готово свих лексема које се дају као примери наводили сва значења која се у речницима уз њих јављају, без обзира на то што само једно од њих, на пример, илуструје појаву о којој говоримо, док остала секундарна значења могу послужити као илустрација за неке сасвим друге појаве.

2.1. *Метафора*

Највећи број секундарних семантичких јединица добија се метафоричким преносом, као изузетно значајним начином лексичко-семантичког преобликовања. Објашњење ове чињенице лежи у непобитној језичкој универзалности употребе метафоре, па је она, поред морфолошког творења речи афиксацијом, један од најпродуктивнијих механизма за стварање нових значења, како у српском стандардном језику тако и у нашим дијалектима. Лексичка метафора представља „пренос имена с једног појма на други на основу сличности. Сличност изворног и циљног појма никад није апсолутна и комплетна, већ је заснована на некој компоненти, као што су, рецимо, функција, облик, боја, положај, порекло итд.” (Драгићевић 2010: 148). Управо на овим разноврсним *елементима остваривања* неке *појмовне вредности* заснивају се типови метафоричких асоцијација које смо преузели из литературе,⁹ и на основу којих смо класификовали одабране примере из П-Т и К-Р дијалекатских речника.

2.1.1. *Метафоричке асоцијације по облику*

Код овог типа метафоричких асоцијација, један ентитет назива се именом другог према облику који им је заједнички. Овај тип метафоричких асоцијација изузетно је продуктиван и у српским народним говорима. Међу примерима које смо издвојили има оних који потврђују да код овог типа асоцијација често „не

8 О стању у српском стандардном језику у вези са полисемијом уп. корисне податке у Дешић 1982.

9 Класификација је, уз незнатне измене, преузета из Гортан Премк 1997: 85–109.

мора само једна сема учествовати у метафоричном процесу”,¹⁰ па се ту са семом која се односи на облик удружује сема која се односи на величину.

áпољак 1. остатак нечега што је грижено, огризак 2. део који је одгрижен од нечега, који је одапан 3. фиг. ситна, закржљала особа, уз то још и неуредна (Тимок 2008: 8)

вѐнац 1. специјални украс од вештачког материјала који се ставља невести на главу 2. украс од вештачког материјала који се носи на сахрани покојника од родбине, братства, пријатеља 3. горњи део, ивица суда 4. горња ивица сламног крова 5. горњи дебели део, венац косе (Северна Метохија 2012: 71–72)

вунíја 1. направа у облику изврнуте купе кроз коју се сипа течност у суд са уским грлом, левак 2. брдовито земљиште полулевакстог облика које се на крају претвара у теснац (Тимок 2008: 90)

главñá 1. угарак, комад дрвета који се у огњишту још жари 2. фиг. цигарета (Црна Трава 2010: 130)

грíвна 1. женски украсни предмет који се носи на руци, в *наруквица* 2. огрлица са бодежима која се ставља псу око врата 3. метални обруч којим се сечиво косе учвршћује за косило 4. гвоздени обруч око главчине на точку 5. гвоздени обруч који се користи за разне намене (Црна Трава 2010: 147)

дулѐк 1. бот. тиква 2. фиг. пуначка особа (Црна Трава 2010: 201)

жíјца 1. метална нит која се користи у индустрији и грађевинарству 2. упредена влакна конопље, лана или вуне 3. путања воде у земљи (Северна Метохија 2012: 156)

коруба 1. издубљено дрво којим иде вода од извора до кладенца; корито од дрвета у које се слива вода за појење стоке 2. плитко корито, дрвени суд у који се стоци сипа храна 3. дрвено корито за мешање хлеба 4. фиг. кора поједене лубенице или диње 5. фиг. велики опанци (Црна Трава 2010: 386)

м’ 1. прах који се у воденици ствара при млевењу брашна 2. прах на плоду воћа 3. плавило на шљиви пожегачи, на грождју, fine длачице на плоду кајсије и брескве 4. маховина (Пирот 1987: 87)

тр́мка 1. кошница купастог облика од прућа облепљена мешавином земље и ситне сламе, вршкара 2. фиг. дугачка, густа коса скупљена у пунђу (Јабланица 2005: 394–395)

цíјнка 1. врста врло ситних кокоши 2. врста сасвим ситних паприка шиљастих или округлих (Елезовић 1932: 467)

2.1.2. Метафоричке асоцијације по боји

Код овог типа асоцијација заједничко у именовану је боја, но у дијалекатским примерима као што су *лисичина* и *боровинка* номинациону основу не чини име неке боје, већ је у питању име биљке или животиње са карактеристичном, препознатљивом бојом, која је потом „предуслов” за именоване ентитета представљеног као секундарна семантичка јединица.

боровíнка 1. биљка боровница *Vaccinium myrtellis* и њен плод 2. црна овца (Врање 2008: 41)

лисíјчина 1. уштављена лисичја кожа, којом се постављају бунде 2. врста белог, слатког грождја коме зрна кад сазру добију боју жућкасту, иако нису крупна зрна (Елезовић 1932: 366)

У вези са пет лексема које ћемо даље навести под овом тачком стоји у литератури помињање секундарних значења насталих понављањем истог творбеног

10 Подробније о овоме в. код Гортан Премк 1997: 90–101.

модела, што Р. Драгићевић убраја међу појаве које су у мањој или већој мери сродне са полисемијом (Драгићевић 2007: 135):¹¹

белка 1. зоол. в. белица, овца беле боје и име таквој овци 2. мушка стабљика конопље, белојка 3. куја беле боје и име таквој куји 4. жена светлоплаве косе 5. в. белокрылка, ситна птица белих крила 5. фиг полни орган код девојчице (Тимок 2008: 26)

белџц 1. беланце јајета 2. анат. беоњача у оку *selera* 3. мет. јужни ветар у неким селима Тимока (Тимок 2008: 24)

жугџца 1. златник 2. врста ситне летње крушке (Врање 2008: 118)

жутка 1. огрлица од златника 2. овца са жутом вуном на глави; овца жуте губице 3. жуљкаста ракија 4. жуманце (Врање 2008: 118)

зелењак 1. зелена трава и зелено лишће које се као храна даје стоци и живини 2. поврће, зелен (Тимок 2008: 254).

2.1.3. Метафоричке асоцијације према месту, положају и значају

Треба напоменути да се тзв. полазни и циљни садржај не повезују само „према положају који заузимају у односу на појмове чији су део”, већ у друга два примера „сема места садејствује са семом облика” (Гортан Премк 1997: 103–104). Из ове групе примера издвајамо као посебно занимљив пример *бајрактџар*, у коме имамо тип асоцијације који ова два садржаја повезује према положају човека, тј. према његовој улози, функцији коју има или врши у одређеној групи људи / заједници.

бајрактџар 1. који носи заставу 2. предводник радника при окопавању кукуруза 3. истакнути човек у средини (Северна Метохија 2012: 28)

врџ 1. отвор на горњаку у који пада жито приликом млевења, грлић 2. горњи отвор на бурету, правоугаоног облика (Црна Трава 2010: 107)

грбџина 1. анат. леђа, кичма; упор. грбњак, грбњина 2. хрбат планинског ланца 3. помоћ, потпора, заштита (Тимок 2008: 113)

дупе 1. стражњи део људског тела на коме се седи 2. шири део јајета 3. задњи, доњи део краставца или неког другог плода 4. дно суда за воду (Тимок 2008: 164)

2.1.4. Метафоричке асоцијације засноване на трансформацији тврдог конкретно–ајсџрактџно

За овај тип метафоричких асоцијација карактеристично је то да се често људске психофизичке особине или карактерне црте именују на основу сличности са особинама конкретних ствари или појава, као у следећим примерима: *аламуња*, *џлибавац*, *џировина*, *џлоџан*.

аламуња 1. јак, опасан ветар 2. непогода, невреме 3. фиг ветропираст човек, несврџ (Црна Трава 2010: 28)

грбџина 1. леђа 2. фиг. заштита, протекција (Елезовић 1932: 109)

11 Уп. следећи навод: „Најпродуктивнији начин за настајање нових значења деривата представља понављање истог творбеног модела (Гортан Премк 2004: 133). Тако, на пример, *белка* може бити *живоџиња* (*женка*) *беле боје*; *беличасто воће*; *жена светлоплаве косе*; *врџца* *горње мушке одеће*. Сва ова значења су настала независно једно од другог, понављањем истог творбеног модела, па значења нису у међусобној вези” (Драгићевић 2007: 139–140).

глибавац 1. мокро, мочварно место 2. лењ, мекушан човек (Црна Трава 2010: 132)

глотан, -тна, -тно 1. који има нечистоће у себи (о жити) 2. који је лош, покварен (о човеку) (Тимок 2008: 100)

дудњи 1. потмуло грми 2. тутњи, тресе се 3. фиг бесни, љути се (Црна Трава 2010: 200)

замочујем 1. мокрећи квасим нешто 2. фиг. беспосличим, дангубим (Јабланица 2005: 106)

пировина 1. коровска биљка *Agropyron repens*, *пиревина* 2. фиг. упоран, истрајан, трпељив човек (Јабланица 2005: 272)

2.1.5. *Метафоричке асоцијације засноване на семама колективне експресије*

Ове се асоцијације тичу неке унутрашње или психофизичке особине човекове, или пак неке његове карактерне црте.

булча 1. општи назив за вола 2. пеј. приглуп човек, будаласта особа (Каменица 2004: 353)

дудук 1. фрула 2. пеј. ограничен човек, глупак, незналица (Каменица 2004: 390)

меримче 1. јагње мерино расе 2. фиг мезимче (Црна Трава 2010: 451)

прч 1. јарац 2. матор, одвратан човек, старкеља (Пирот 1987: 132)

2.1.6. *Метафоричке асоцијације шииа простор–време*

долџко 1. за просторну раздаљину: на великој удаљености 2. на великом временском одстојању (Тимок 2008: 145)

2.1.7. *Метафоричке асоцијације шииа време–простор*

Уколико претпоставимо овде као могућу примарност категорије времена у односу на категорију простора, тј. уколико је под бр. 1 заиста дато примарно значење лексеме *сланопаца*, онда се може увести овај тип метафоричких асоцијација у дијалекатским идиомима.

сланопаца 1. време кад почну слане да падају 2. место где слане чешће и више падају 3. планинска крушка која сазрева касно у јесен, кад почну слане да падају (Пирот 1987: 146)

2.1.8. *Метафоричке асоцијације засноване на звуку, покрету и неким другим особинама*

Након што смо разврстали грађу према већ израније у литератури утврђеној класификацији метафоричких асоцијација, уочили смо изванредан број лексема које се нису уклапале ни у један од постојећих типова, па смо одлучили да их сврстамо у засебну целину. Може се рећи да (а) прва група наших примера сведочи о постојању метафоричких асоцијација ономатопејског карактера – заснованих на одређеном типу звука, потом да (б) друга група примера илуструје метафоричке асоцијације по типу покрета, док (в) последњи пример представља асоцијацију засновану на особини која се тиче (доброг / лошег) састава неке материје, њеног квалитета.

(а)

воденица 1. млин на водени погон 2. жена која много говори, алапача (Тимок 2008: 76)

дрнка 1. звони, звечка 2. фиг пеј тороче, брбља, прича глупости (Црна Трава 2010: 193)

клучем 1. туцам, ситним 2. бијем 3. говорим којешта (Врање 2008: 177)

лапће 1. једе халапљиво, бучно 2. лупа кад хода (Црна Трава 2010: 415)

(б)

залитач 1. одевни предмет који се око особе која је носи обрће 2. онај што облеће око нечега или некога (Црна Трава 2010: 249)

сновем 1. навијам основу за ткање, снујем 2. експр. идем тамо-амо, мотам се, тумарам (Јабланица 2005: 368)

тракатаљка 1. дрвце које поиграва на воденичном камену и помера зрневље да из коша равномерно упада у отвор на горњем камену 2. направа за плашење врабаца у винограду или на њиви (Врање 2008: 404)

(в)

мочка 1. в. моч (мокраћа, урин) 2. фиг. рђава, слаба ракија (Јабланица 2005: 200)

2.2. Метонимија

Лексичка метонимија је, како је Р. Драгићевић дефинише – „способност многих чланова једне тематске групе лексема да по истом моделу преносе своја имена на друге појмове из истог домена стварности на основу неке логичке везе међу њима” (Драгићевић 2010: 167). За остваривање и разумевање тзв. метонимијске формуле важну улогу игра контекст, као у примеру: *А селска кућа* (= селско домаћинство) *има лесу*, а то је управо оно што нам је понекад недостајало приликом њене идентификације у дијалекатским речницима. Стога смо из прегледаних речника издвојили само неспорне примере, и на основу њих можемо закључити да је од метонимијских формула најзаступљенија *посуда, направа у којој се нешто држи или носи – количина која стаје у тој посуди* (уп. Драгићевић 2007: 169). Дакле, највећи број наших примера потпада под тзв. партитивну метонимију, најчешће остваривану по моделу „*назив предмета-садржиоца* → *садржај тог предмета*” (Ковачевић 1999: 186):

бакал 1. лимени или стаклени суд са дршком, бокал 2. количина течности која стаје у један бокал (Тимок 2008: 16)

бџва 1. дрвени суд већих димензија (обично хиљаду и више литара) у који се сипа смуљано грожђе 2. мера за количину грожђа 3. обредни божићни хлеб у чије се удубљење на средини налије мало вина (Тимок 2008: 21)

каната 1. дашчана лотра на запрежним колима 2. оно што стане у канатама 3. глеђосани земљани бокал за вино 4. начин резидбе винограда, резидба на кондир (Тимок 2008: 322–323)

кәрлїца 1. дрвени суд као мало корито у коме сељаци разливају варено млеко да се ухвати скоруп 2. у Метохији мера за жито и значи количину скоро колико и товар (Елезовић 1932: 283)

кудџља 1. преслица 2. количина вуне колико се привеже за преслицу (Елезовић 1932: 338)

мотовило 1. дрвена направа са једним рачвастим делом а другим у облику слова Т, на коју се намотава пређа 2. количина пређе која стане на једно мотовило (Црна Трава 2010: 461).

Такође, издвојени су и примери који се уклапају у један од Апресјанових модела именичке метонимије, типа *музички инструменти – музичар*,¹² односно, који се сврставају у један од општих типова метонимије, онај који је М. Ковачевић назвао каузалним – „*назив оруђа → корисник коме је то основно средство у раду*” (Ковачевић 1999: 183):

берачка 1. корпа која служи берачу да у њу ставља плодове 2. берачица, жена берач (Тимок 2008: 27–28)

готваљћа 1. в. готваљ (варјача, качамилка) 2. жена која тога дана, у кућној задрузи, припрема јело (Тимок 2008: 109)

риљаћ 1. ашов 2. онај који риља (Каменица 2004: 603).

Последњи издвојени пример може се шематски представити као *назив особине → човек који је носиоца те особине*, те бисмо га прибројали тзв. посесивној метонимији (Ковачевић 1999: 184–185), премда је у питању специфична врста поседовања нечег нематеријалног – одређене особине:

добротиња 1. доброта, добродушност 2. добра особа (Црна Трава 2010: 173).

2.3. Синеџдоха

Синеџдоха представља „пренос имена с једног предмета на други на основу логичке везе” дела и целине којој тај део припада, и обрнуто – целине и неког њеног дела (Драгићевић 2007: 175). Не тако бројни примери издвојени из речничке грађе припадају двама подмоделима основног типа синеџдохе, познатог као *део → целина*: (А) *део шела човека или живоџиње – човек или живоџиња* и (Б) *део предмети или објекта – предмет или објекат у целини*¹³.

(А)

главурина 1. аут. и пеј. од глава, велика глава 2. уображена особа, усијана глава 3. кожа с говеђе главе која је лошег квалитета и од које се праве јефтинији опанци (Тимок 2008: 97)

дулџце 1. дем и хип од *дује* 2. фиг згодна женска особа (Црна Трава: 2010: 202)

душá 1. оно што човека чини живим 2. дах 3. људско биће, човек – „Имáл сам на копање девџт дүши” 4. живи створ, животиња „И зајáк је душá” 5. онај који је добар, који је душеван – „Душá од човџка” (Тимок 2008: 164)

(Б)

брџце 1. куглица у звону 2. в. *звџце* (Северна Метохија 2012: 54)

кáмен 1. стена, велика стена као маркантан објекат у неком подручју 2. камџито земљаште (Тимок 2008: 322)

12 О Апресјановим моделима именичке метонимије преузето из Драгићевић 2007: 170.

13 Дато према Ковачевић 1999: 188–197.

шуба 1. уштављена овчија кожа с вуном 2. крзнена постава на капуту 3. зимски капут постављен крзном (Пирот 1987: 177)

Закључне напомене

Примери који су у овом раду дати издвојени су са двојном намером – да илуструју део богатог фондуса дијалекатске лексике и њеног семантичког спектра, за ову прилику са П-Т и К-Р терена, те својеврсну креативност носилаца народних говора, али управо са тог разлога – и потребу да дијалекатска лексика буде устројена, колико год је то могуће, тако да се над значења дијалекатске речи надносимо са што мање запитаности или недоумица. Међутим, код оваквих „чворова” које је и професионалним лексикографима тешко дрешити, о чему сведоче и ауторске монографије и текстови лингвиста који су или радили на Речнику САНУ или су још увек укључени, на различите начине, у тај замашни посао¹⁴, не може се очекивати да они који у посао састављања дијалекатских речника улазе само са великим ентузијазмом и трудољубивошћу, при чему се ово само тиче искључиво непоседовања лингвистичког образовања, раздреше без ичије стручне помоћи „чворове” попут организовања одредничког чланка који се тиче неке вишезначне лексема.

Као што је већ речено, утисак је да полисемија не заузима тако значајно место у дијалекатским речницима, мада треба истаћи да је у неким речницима она присутнија (*Речник говора јабланичког краја*, *Тимочки дијалекатски речник*,¹⁵ *Црношравски речник*), док је у неким готово и нема (*Лужнички речник*, *Речник народног говора у Црној Реци*), јер аутори дају углавном по једно, диференцијално значење лексема. Сматрамо да разлог за овакво стање лежи пре свега у диференцијалности дијалекатских речника, а свакако и у мањој или већој компетентности и лексикографском искуству свакога од њихових састављача понаособ, уз напомену да од свих аутора прегледаних речника једино Радмила Жугић, аутор *Речника говора јабланичког краја*, поседује и филолошко образовање и искуство професионалног лексикографа (на Речнику САНУ). Из истих разлога настале су и извесне мањкавости које су уочене у представљању полисемантичких структура појединих дијалекатских лексема,¹⁶ а чини се да се највећи проблем у ана-

14 Уп. нпр. са списка *Литературе* Гортан Премк 1997 и Рамић 2013. Такође, о питањима адекватности лексикографског интерпретирања семантичког садржаја изведеница, тј. о питањима одступања од лексикографске норме и дефинисања деривата у дијалекатским речницима уп. Радмила Жугић, *Лексикографски поступци тумачења семантике изведеница на основу односа творбене основе и творбеног форманта*, у: П. Пипер, С. Танасић (ур.), *Грамајшица и лексика у словенским језицима*, Зборник радова с међународног симпозијума, Нови Сад – Београд : Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 2011, 403–412.

15 Занимљиво је пратити како су поједине лексема „проширивале” списак својих семантичких реализација, па је тако *Речник тимочног говора* из 1988. године имао само два значења за лексему *ћитка*: 1. ‘кита цвећа’ и 2. ‘новац (ковани) који је младожења дао невести на прошевини’ (Тимок 1988: 286), док је у издању овога речника из 2008. године наведено чак седам оделитих значења дате лексема (в. т. 1.1.).

16 Проблем класификовања различитих семантичких реализација бива гдекад очитивији код глаголских него код именичких лексема. Тако, на пример, код глагола *шегљви* (уп. под т. 1.2. в), разноврсност пацијенса овог прелазног глагола послужила је састављачу за издвајање чак седам ставки у оквиру којих је предвиђено дефинисање различитих значења овога глагола – вући некога (за руку) или нешто (кола, терет, дим, млеко, када је реч о сисању, комад жилаве хране); потом, значења која су дата под засебним бројевима (бр. 9 и 10) блиско су повезана – тежити одређени број килограма и моћи измерити одређени број килограма (за нараву), па би могла бити дата под

лизи ствара када се непрецизно забележи примарно значење лексема, при чему оно почесто неће бити ни дато уколико се сматра стандардизованим; понекад се једноставно чини да су значења код појединих вишезначних лексема навођена оним редом којим их је сакупљач бележио на терену.¹⁷ Међутим, и сами лингвисти тврде да се не може увек лако утврдити основно значење, те се морају узети у обзир различити критеријуми, а и тада се оно, како верује Л. Згуста – „одређује из психолошке перспективе”, дакле, резултат је индивидуалне импресије (дато према Драгићевић 2007: 134). И управо због чињенице да се у диференцијалном дијалекатском речнику „словарная статья на многозначное слово (...), естествоно, превратитис в собрание различных значений, связи между которыми будут далеко не очевидными”, добрим, могућим компромисним решењем сматра се оно при коме се књижевни називи, познати и у датом народном говору „показываются, но не разрабатываются, а только получают отсылку к литературному источнику” (Сорокољетов, Кузнецова 2010: 198–199).

Када је у питању *оцртавање профила* појединих дијалекатских лексема које су у одабраним речницима представљене као вишезначне, а с обзиром на сферу њихове употребе, може се рећи да су то назвања за ентитете који се налазе у свакодневном „видокругу” човека који припада руралној култури, за предмете из његовог непосредног окружења, за сеоско домаћинство и сеоску привреду (посуђе, алатке, делови запрежних кола), па тако и за биљке и животиње, као и за делове његовог тела. Највише вишезначних лексема је из области материјалне културе, а знатно мање, што је и очекивано, из области духовне и социјалне културе; реч је о уобичајеном принципу настајања когнитивне метафоре, у вези с чим подсећамо на следећи навод Ј. Грковић Мејџор: „Системског је карактера и принцип раста, тј. кретање од когнитивно једноставнијег ка когнитивно сложенијем, при чему је полазна тачка у метафоризацији физичко искуство, не само когнитивно једноставније но и еволутивно примарно” (Грковић Мејџор 2008: 49).

И као што је М. Дешић закључио проучавајући однос полисемије и дужине речи у прве три књиге Речника САНУ (Дешић 1982), и у дијалекатском материјалу најбројније су вишезначне променљиве речи – именице, потом глаголи, па потом придеви. Дакако, подударања се уочавају и када је у питању сфера употребе вишезначних лексема, као и најчешће забележени начини преношења значења – метафора, метонимија и синегдоха.

Метафора је, дакле, и у осмотреном дијалекатском фундусу најчешћи механизам за стварање нових значења лексема, а заступљене су, као и у стандардном српском језику, и метонимија и синегдоха, мада недостатност контекста и семантичких детерминатора код појединих одредница дозвољава да се утврде само релативан обим и значај ових механизма у стварању вишезначности код лексема везаних за П-Т и К-Р дијалекатски терен.

Тако, овај текст, у смислу свега претходно реченог, представља само усмеравање пажње на један сегмент посла у дијалекатској лексикографији – веома важан и ништа мање сложен, те пун двоумица које се тичу сврставања и

двама различитим словима у оквиру једнога броја; и на крају, неоправдано су дистанцирано дата два метафоричка значења овога глагола – бити наклоњен коме и изазивати, чикати кога.

17 „Међутим, и у овоме дијелу представљања семантике стално треба имати на уму да се полисемантички обими у различитим идиомима не морају поклапати, нити имати исти распоред семема по општости. То значи да је могуће да иста лексема у различитим идиомима функционише са различитим семским потенцијалом, или јој је само распоред сема различит, иако се на први поглед чини да се свуда реализује на исти начин” (Рамић 2013: 319).

разврставања, при чему је наш прилог пре све друго него критика састављача, најчешће аматера у дијалекатској лексикографији, чији мукотрпан посао сакупљања и бележења народних речи и њиховог обједињавања међу речничке корице није – како би у Тимоку рекли – *бађав рабоиша*, тј. узалудан посао, већ труд вредан сваке хвале, чији резултат представља ризницу српског језичког и културног наслеђа, а истраживачима различитих научних профила отвара шиroke могућности за сваковрсне анализе и тумачења.

Извори

- Врање 2008: М. Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање: Врањске.
- Елезовић 1932: Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Свеска прва, *Српски дијалектолошки зборник*, IV, Београд.
- Јабланица 2005: Р. Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, *Српски дијалектолошки зборник*, LI, Београд.
- Лесковац 1984: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, Књига 32, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- Лужница 1997: Д. Манић Форски, *Лужнички речник*, Бабушница: Дом културе Бабушница.
- Нишка Каменица 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник*, LI, Београд, 313–688.
- Нишка Каменица 2007: В. Јовановић, *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, Београд, 403–520.
- Пирот 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Библиотека „Културна баштина“, књига II, Пирот: Музеј Понишавља.
- Северна Метохија 2012: М. Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Монографије 15, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Тимок 1988: Ј. Динић, *Речник тимочког говора*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIV, Београд, 7–335.
- Тимок 1990: Ј. Динић, *Додатак речнику тимочког говора*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVI, Београд, 381–422.
- Тимок 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Црна Река 1986: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXII, Београд, 243–500.
- Црна Река 1993: М. Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIX, Београд, 149–398.
- Црна Трава 2010: Р. Стојановић, *Црнотравски речник*, *Српски дијалектолошки зборник*, LVII, Београд.

Литература

- Гортан Премк 1997: Д. Гортан Премк, *Полисимија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грковић Мејдор 2008: Ј. Грковић Мејдор, *О когнитивним основама семантичке промене*, у: М. Радовановић, П. Пипер (ур.), *Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија*, Књига 2, Семантичка проучавања српског језика, Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, 49–63.

- Дешић 1982: М. Дешић, Из српскохрватске полисемије, у: Д. Ђупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд: САНУ, 57–64.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић 1982: М. Ивић, О „регуларној полисемији” у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси, у: Д. Ђупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд: САНУ, 77–81.
- Ковачевић 1999: М. Ковачевић, Метонимија и синегдоха, *Српски језик*, IV/1-2, Београд, 171–203.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и грамадика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Рапић 2013: Н. Рапић, Полисемија и семантичка диференцирања у дијалектима, у: Ј. Марковић (прир.), *Пушеви и домени дијалекатске лексикографије*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 315–326.
- РСЈ 2011: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Сороколетов, Кузнецова 2010: Ф. П. Сороколетов, О. Д. Кузнецова, *Очерки по русской диалектной лексикографии*, Москва: Книжный дом „Либроком”.

SKĀNI CEDĀLO S RĀZBĀJA!

AMBIGUITY OF DIALECTAL LEXIS AND MECHANISMS OF ITS REALIZATION

Summary

Ambiguity of dialectal lexis and mechanisms of its realization are presented using the selected corpus found in the dialectal dictionaries of Prizren-Timok and Kosovo-Resava speech areas. This paper outlines a profile of certain lexemes which are featured as ambiguous in the selected dictionaries, based on the parts of speech to which they belong and the field of their usage. The paper also attempts to establish two types of polysemy in the selected examples from the demonstrated corpus – the radial and chain polysemy, as well as the presence of mechanisms which form their secondary meanings.

Key words: ambiguity, dialectal lexis, Prizren-Timok and Kosovo-Resava vernaculars, lexicographic definition, ambiguity mechanisms

*Sofija Miloradović
Dragana Veljković*